

Válasz az opponensi véleményekre

Megköszönöm az opponensi véleményeket.

Chikán Attila bírálatában szóvá teszi, hogy a disszertációban a versenyképesség fogalma az egyes fejezetekben eltérő tartalommal, illetve pontossággal jelenik meg, ami nem segíti az eredmények átfogó értelmezését. Követve a mikroökonómia meghatározó irányvonalát, azt a vállalatot tekintetem versenyképesebbnek, amelyik az általa felhasznált erőforrásokat versenytársaihoz képest hatékonyabban használja fel, azaz ugyanannyi erőforrásból több terméket vagy ugyanannyi terméket kevesebb erőforrás felhasználásával állít elő. Ezt a teljes tényező termelékenységgel közelítettem, többek között az 5.1. fejezetben. A makro vagy ország szintű versenyképesség meghatározása már kevésbé egyértelműen elfogadott és ennek megfelelően a makro- és a mikroszintű versenyképesség közötti kapcsolat megteremtése egyáltalán nem magától értetődő. Ennek teljes körű feltárására nem is vállalkoztam. Voltaképpen erre utal a disszertáció címe is. Az 1. fejezetben részben a makroszintű versenyképesség és az árfolyam közötti kapcsolatot tárgyaltam. A 2. fejezetben mutattam be azt, hogy a két szinten használatos meghatározásnak megfelelő, azonos módszerekkel történő elemzése milyen ellentmondásokra vezethet.

Kutasi Gábor szerint előnyös lett volna, ha kiderül, hogy hogyan viszonyul a 3. fejezetben szereplő csak egy termelési tényezőre építő Melitz-modell eredménye az 5. fejezet Cobb-Douglas modellre építő eredményeihez. A 3. fejezet központi elemét jelentő Melitz-modell azt feltételezi, hogy a vállalati termelékenység véletlen, a vállalat számára kívülről adott. Az 5. fejezet első négy alfejezete éppen a termelékenység különböző megközelítéseken alapuló magyarázatát tekintette feladatának. Ebben az értelemben a kapcsolat közvetlen és szerves a két rész között. Ha ez nem volt és vált egyértelművé, akkor erről csakis a szerző tehet.

Lényegében ugyanez a válaszom Kutasi Gábor azon hiányérzetére, hogy a reál-effektív árfolyam és a TFP közötti összefüggések fényében nem értelmeztem a mikrogazdasági szintű eredményeket. Az 5. fejezet alfejezetei a vállalati termelékenység és az árazás egyes vonatkozásaival foglalkoznak. A 6. fejezetben próbáltam meg értelmezni és elemezni a közöttük, illetve a mikro- és a makroszint között levő logikai-elemzési kapcsolatot.

Kutasi Gábor szerint az adatok megértek a frissítésre. A 4. fejezetben a magyar külkereskedelem vállalati szintű termék- és partnerszerkezeti jellemzőit a kutatás végzésekor elérhető legfrissebb adatok felhasználásával végeztem, 2012 volt a záró év és ez lehetővé tette a pénzügyi válság hatásának részleges elemzését is. Ugyanígy viszonylag friss adatokat használtam a 2. fejezetben közölt számítási eredmények kiszámításához. Az 5. fejezet alfejezeteiben szereplő kutatási eredmények esetében az egyes vizsgálatok új adatokkal való kiegészítésére nem vállalkozhattam, az voltaképpen újabb kutatásokat tett volna szükségessé. Az 1. fejezetben pedig egyértelmű, hogy az elemzés a piactudományi átmenet, illetve az Európai Unióhoz, valamint az euróhoz való csatlakozás időszakára vonatkozik.

Kutasi Gábor megállapítja, hogy az 1. fejezetben megfogalmazott egyes állításaimat a pénzügyi válság felülírta. Szerinte nem igaz az, hogy a maastrichti kritériumok kapcsán „*a tőke beáramlása nem feltétlenül vezetett a belföldi túlkereslet kialakulásához*”, valamint az, hogy az euró zónában „*nem a túlzott reálfelértékelődés jelentett problémát az új belépőknél*”. Az első idézetben a hangsúly sokkal inkább azon van, hogy a belföldi túlkereslet kialakulása csak

bizonyos feltételek teljesülése esetén következik be, míg a második megállapítás arra kíván utalni, hogy az előzetes várakozásokkal szemben nem a túlzott reálfelértékelődés, hanem egyéb makrogazdasági és intézményi körülmények játszottak sokkal erőteljesebb szerepet a válság kialakulásában. A felzárkózás során a felmerülő, az 1. fejezetben tárgyalt kérdések a válság után is ugyanúgy válaszra várnak.

Chikán Attila hiányolta véleménynyilvánításom arról, miért volt Magyarország esetében a vizsgált időszakban a tényleges bér az egyensúlyi alatt. A disszertáció 2. táblázata közli a tényleges és a különböző feltevésekkel számított egyensúlyi béreket. A táblázat szerint 1990-ben a magyar bér nagyjából megfelelt annak, amit azzal a feltevéssel számítottunk, hogy ebben az évben Magyarországon még tervgazdaság volt. Ugyanakkor a tervgazdaság feltételezésének elhagyásával már lényegesen magasabb az egyensúlyinak tekintett bér a tényleges bérhoz képest. Természetesen igaz, hogy a rendszerváltást megelőző piacgazdasági kezdemények hatása már érezhető lehetett a béreken is. Ezeket a hatásokat az intézményi és az egyéb, fejlettséggel kapcsolatos változók voltak hivatva képviselni. Ha Magyarországot 1990-ben a tervgazdaság és a piacgazdaság között helyezük el valahol, akkor ettől a távolságtól függ a tényleges bér elmaradása. Az alkalmazott modell keretei ennek megállapítását engedik meg.

Kutasi Gábor szerint az 1. fejezetben felvetett tényellentétes feltevésnek – miszerint mekkora lett volna egy ország egyensúlyi bére, ha OECD-tag lett volna – nincs értelme. Arra hivatkozik, hogy az OECD-tagság az a gazdasági fejlettség egyfajta elismerése. Felvethető persze, hogy ez 1996-ban igaz volt-e Magyarországra. Ettől azonban még azt a gondolat kísérletet el lehet végezni, hogy a számítási eredmények alapján mekkora átlagos bértöbbletet jelent az OECD-tagság az elemzésben figyelembe vett tényezők hatásán felül. Nem gondolom azt, hogy az elemzés azt sugallaná, hogy a bérfelzárkózást önmagában az OECD-tagsággal lehetne elérni.

Jogosnak kell tekintenem Kutasi Gábor hiányérzetét a 12-15. ábrákkal kapcsolatban. Az intenzív összetevő érzékenységi vizsgálatainak eredményeit bemutató ábrákon látható különböző meredekségű emelkedő trend okait nem tárgyaltam. Természetesen feltevéseim voltak, ám azok érdemi vizsgálatához szükséges adatok nem álltak rendelkezésemre. Gondolok itt elsősorban arra, hogy a vizsgált időszakban valamilyen szervezeti/tulajdonosi konszolidáció mehetett végbe időben, azaz fokozatosan mind kevesebb lett az olyan tulajdonosváltás, amely nem érintette a vállalat tényleges tevékenységét és így nem keltette azt téves benyomást, hogy egy vállalat új, pedig csak a cégtáblát festették át.

Kutasi Gábor a strukturális törések vizsgálatát javasolja annak kiderítésére, hogy a gazdaságpolitika hogyan hat a vizsgálatba bevont változókra. Egyes esetekben – pl. 5.1. fejezet – sor is kerül ennek alkalmazására részben más formában, azaz annak vizsgálatára, hogy a becsült paraméter időben mennyire stabil. Ez azonban nem teszi lehetővé a kérdés megválaszolását, azaz azt, hogy a gazdaságpolitika hatását megmérjük. Ehhez arra van szükség, hogy viszonylag pontosan meghatározható és reprezentálható legyen a gazdaságpolitika eszköze – pl. valamilyen támogatás – vagy többé-kevésbé ismert legyen a gazdaságpolitika hatásmechanizmusa. Ezek egyike sem állt rendelkezésemre a szóban forgó kérdések esetében.

Kutasi Gábor szerint az elemzések nem vizsgálták kellő figyelemmel az illeszkedés jóságát és a hamis regresszió esetleges előfordulását. Általában is kifogásolja a determinációs együttható szerinte egyoldalú értelmezését. Kifogása mindenképpen indokolt lenne, ha az elemzések legalább részben valamilyen mintaidőszakon kívüli következtetésre is vállalkoztak volna, például előrejelzésre. Többnyire inkább az elméleti modell empirikus verifikációjára került sor és itt a

nullhipotézis a modell érvényességével kapcsolatos. Ennek a követelménynek az elemzések eleget tesznek. Bizonyos elemzések – pl. 5.1 vagy 5.2 – esetében érzékenységi és robusztussági vizsgálatokat is végeztünk.

A Tézisekkel kapcsolatos bírálatok

Chikán Attila a 3., 4. és 7. tételt nem érzi kellőképpen fontosnak, vagy bizonyítottnak, ezeket csak részlegesen fogadja el. A felzárkózás és az egyensúlyi árfolyam, illetve az EU-csatlakozás és az árfolyamrendszer közötti kapcsolatra vonatkozó eredmények korábbi kutatásokban születtek az akkori feltételeknek többé-kevésbé megfelelően. A magam részéről ezeket az eredményeket továbbra is aktuálisnak és fontosnak tartom, elsősorban azért, mert ezek a kérdések továbbra is napirenden maradtak. A 7. tétellel kapcsolatos megjegyzésekre alább térek ki.

Szerb László kutatási eredményei szerint – legalábbis részben – ellentmondanak az 5. tételben megfogalmazott kutatási eredményeknek. Hivatkozik Juhász és Reszegi szerzők könyvére is, amely a legjobb cégek erőteljes térbeli koncentrációját mutatja ki. Az 5.1 alfejezet nem foglalkozik a földrajzi távolság szerepével, ott az ágazati koncentráció, illetve az import jelenítik meg a versenyt. Az eredmények alátámasztják a piaci részesedés, a hatékonyság és a verseny között feltételezett kapcsolatot, az eltérő értelmezés betudható persze az eltérő minta, az eltérő vizsgálati időszak és a különböző felhasznált módszerek együttes hatásának.

Chikán Attila a 7. tézissel kapcsolatban megjegyzi, hogy nem tartja szerencsésnek a földrajzi távolság szerepének hangsúlyozását a termelékenység átterjedési hatásának elemzésénél, ennél fontosabbnak tartja az ágazati hatást. Az 5.3. alfejezeten alapuló 7. tézis az ágazati kapcsolatok figyelembe vételével vizsgálja az átterjedési hatást. Pontosabban azzal együttesen vizsgálja a földrajzi távolság szerepét és megállapítja azt, hogy a horizontális átterjedési hatás egyértelműen összefügg a távolsággal, annak növekedésével a hatás csökken. A földrajzi távolság figyelembe vétele nélkül a hatás éppen ellentétes irányúnak látszana. A kutatási kérdés jobb megközelítéséhez persze vállalatok közötti beszállítói-értékesítési adatokra lenne szükség. Ezeket helyettesítjük az azokat csak részlegesen visszatükrözni képes Ágazati Kapcsolati Mérleg adatokkal. Hasonló eredményeket a Magyarországgal közel azonos vagy kisebb méretű országokra is kaptak. Ezek a megoldások különféleképpen próbálják meghatározni a vállalat vagy a termelési tényezők számára releváns piaci kiterjedtséget és vizsgálni abban a földrajzi távolság szerepét. Ebben olyan tényezők is szerepet játszanak, mint pl. a szállítási/közlekedési és kommunikációs költségek, vagy a szervezeti és közigazgatási körülmények. Ugyanezzel a tétellel kapcsolatban javasolja Szerb László a regionális autokorreláció szerepeltetését. Ennek beépítésével természetesen lehetne próbálkozni.

A 8. tézissel kapcsolatban említi Szerb László, hogy a Chikán Attila vezette a 'Versenyben a világgal' c. kutatás eredményeit érdemes lett volna ütköztetni a saját eredményekkel. A különböző módszerekkel, eltérő megközelítéseken alapuló eredmények összehasonlítása mindenképpen hasznos. Azok egymást erősíthetik vagy mondhatnak egymásnak ellent. Ebben az esetben erre azért nem kerítettem sort, mert egyrészt ezt részben megtettem a disszertáció alapjául szolgáló tanulmányokban, másrészt úgy ítélt meg, hogy az eltérő módszereken és mintákon alapuló eredmények összehasonlíthatóságának tisztázása eléggé szerteágazó és szétfeszítette volna a disszertáció kereteit.

Bírálóim szívesen teszik a disszertáció szerkesztési hiányosságait. Ez jórészt jogos, csak néhány konkrét kifogásra válaszolnék.

Szerb László megállapítja, hogy a fejezetek egyenetlenek és a 6. fejezetet jobb lett volna összevonni a következőkkel. A disszertáció szerkezete és gondolatmenete ennek a fejezetnek önálló fejezetként való szerepeltetését tette indokolttá. A disszertáció írása során a két szint közötti kapcsolatra vonatkozóan további saját kutatási eredmények azonban nem álltak rendelkezésemre. Ezek elérése a jövőre vonatkozó terveim között szerepel.

Szerb László szerint az irodalomjegyzék hiányos, több esetben csak a társszerzőkkel írt cikk szerepel, a vonatkozó szakirodalom viszont nem került átvételre. A 136 tételt tartalmazó hivatkozási jegyzékben 15-ben szerepelek társszerzőként. Meglehet, hogy kimaradtak fontos hivatkozások, de ennek ellenére nem érzem a bíráló megjegyzését jogosnak.

Kutasi Gábor szükségesnek tartja annak tisztázását, hogy a szerzőtársaimmal közös munkákból mi az én részem. A disszertáció 2. és 5. fejezete esetében vethető fel ez a kérdés. Nem tartom lehetségesnek a szétválasztást, ezen írárok mindegyike olyan közös munka, amelyekben nem határozható meg az egyes szerzők hozzájárulása.

Budapest, 2018. október 10.

Halpern László